

БУКОВИНСЬКИЙ ЖУРНАЛ 2(124) 2022

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ,
ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
І НАУКОВО-ОСВІТНІЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС

РІК ЗАСНУВАННЯ – 1991

Головний редактор Мирослав ЛАЗАРУК

РЕДКОЛЕГІЯ:

Борис БУНЧУК
Анатоль ВІЄРЕ
Василь ГЕРАСИМ'ЮК
Анатолій ГОЖЕНКО
Лариса ДЕМ'ЯНИШИНА
Данило ІЛЬНИЦЬКИЙ
Василь ЗЕЛЕНЧУК
Світлана КИРИЛЮК
Юрій КОРНЄВ
Василь КУЙБІДА
Юрій МАКАР
Тамара МАРУСИК
Нестор МИЗАК
Михайло ПАВЛЮК
Роман ПЕТРИШИН
Петро РИХЛО
Георгій ФІЛІПЧУК

МЕЦЕНАТСЬКА РАДА:

Максим БУРБАК
Олена ВОЙЦЕНКО
Богдан ГУЛЬЧІЙ
Валерій ЄВДОКИМЕНКО
Богдан ЗАГАЙСЬКИЙ
Микола КНЯЖИЦЬКИЙ
Роман МАЙОР
Галина МЕЛЬНИК
Богдан ОНУФРИК
Микола ПРОДАНЧУК
Валерій ЦИБУХ
Арсеній ЯЦЕНЮК

ISBN 966-7109-34-8
© «Буковинський журнал»

ІНДЕКС
30096

У номері

Поетії		
<i>Борис БУНЧУК</i>	ВІРШІ З ЦИКЛУ «ЛИШЕ ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС»	4
<i>Світлана КИРИЛЮК</i>	ПОВЕРНЕННЯ ПТОЛЕМЕЯ	8
<i>Юрій СИНЕВІР</i>	ІЗ КНИГИ «ВЕРВ»	21
Незвичайні ювілеї		
<i>Євген СКРИПНИК</i>	ФІЛОСОФІЯ СКОВОРОДИ – ЦЕ ЙОГО ЖИТТЯ	28
Біографія в деталях		
<i>Роман ГОРАК</i>	ЛИСЯНКА	34
Дебюти		
<i>Микита РИЖИХ</i>	ЗНАЮ	66
Переклади		
<i>Моніка Барбара МАЦЕЙЧИК</i>	ЗЛИДАР І ПЕС	71
Майбутнє закладається сьогодні		
<i>Василь КУЙБІДА, Степан КУЙБІДА</i>	ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ	75
Події		
<i>Михайло ПАВЛЮК</i>	ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ ВЗАЄМОПОВАГИ, ДОВІРИ ТА ПАРТНЕРСТВА	96
Дві війни – один ворог		
<i>Михайло САЙКО</i>	ВІЙНИ РОСІЇ З УКРАЇНОЮ 2014–2022 І 1917–1918 РОКІВ	102
<i>Василь ЛИЗАНЧУК</i>	АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕРОР	110
Нетлінна спадщина		
<i>Мирослав ЛАЗАРУК</i>	ЗАМІСТЬ ПРОЩАЛЬНОГО СЛОВА	113
<i>Тарас МЕЛЬНИЧУК</i>	ЛИСТУВАННЯ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА З ІВАНОМ ДЗЮБОЮ	117
Треба знати кожному		
<i>ВІДОМІ ДІЯЧІ – ПРО МОСКОВЩИНУ, ЇЇ ВЛАДУ І НАРОД</i>		151
Думки спеціаліста		
<i>Володимир ВОЗНЮК</i>	ЩОДЕННИКИ ЮНОЇ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	161
Мистецтво		
<i>Олесь СОЛОВЕЙ</i>	ЧАРУНКА МІСТЕРІЙ ПРОКОПА КОЛІСНИКА	178
Забуті публікації		
<i>Лідія КОВАЛЕЦЬ</i>	ПРО «РОЖІ А ТЕРНЄ» ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ	187

Літературні студії	
<i>Ірина МИРОНЕНКО</i> ЧИ МОЖЛИВИЙ ЗАТИШОК У СЛОВІ?	214
Перед виходом книги	
<i>Ганна КЛИМЕНКО-СИНЬООК</i> ВІД БЕЗМЕЖНОЇ ЛЮБОВІ ДО ЯРОЇ НЕНАВИСТІ	228
З пам'яттю наодинці	
<i>Світлана РУДЕНКО</i> СПОГАДИ ПРО БАТЬКА СТЕПАНА КОСТИШИНА	241
Згадаємо поіменно	
<i>Юрій КОРНЄВ</i> «ВІЗЬМИМОСЯ ЗА РУКИ, ДРУЗІ...»	248
Твори наших читачів	
<i>Галина МЕЛЬНИК</i> ПРИРОДА МОВИТЬ: Я – З ТОБОЮ...	257
Інтерв'ю на замовлення	
<i>Анатолій ІСАК</i> ТВОРЧУ ДОЛЮ НЕ ШУКАВ ВТОРОВАНИМИ СТЕЖКАМИ	268
Жертви тоталітарного режиму	
<i>Петро ЛЯШУК, Руслана ЛЯШУК</i> ДОЛІ ВИДАТНИХ ЛІКАРІВ-ВЧЕНИХ УКРАЇНИ	273
Фольклористика Буковини в іменах	
<i>Василь КОСТИК</i> КУЗЬМА АНТОНОВИЧ СМАЛЬ, ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ СІНЧЕНКО	281
Бібліографія	
<i>Іван ГАВРИЛОВИЧ</i> «БАТЬКО Й МАТИ ПРИСВЯТИЛИ МЕНЕ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНУ...»	288
<i>Іларій ЛЯХОВИЧ</i> ЗАПІЗНІЛА РЕЦЕНЗІЯ	293
<i>Ольга МЕЛЕНЧУК</i> УКРАЇНА Й РОДИНА У ПОЕТИЧНОМУ ВИМІРІ БОГДАНА МЕЛЬНИЧУКА	303
<i>Тетяна ДІГАЙ</i> МОЛЬФАРОВІ ЛАБІРИНТИ	307
<i>Надія ГАВРИЛЮК</i> ПТАШИНИМ КРИКОМ ПОЛЕЧУ	309

При оформленні журналу використано репродукції робіт художника Прокопа Колісника. Есе про нього читайте на стор. 178-186.

На першій сторінці – «Собор», 1991, полотно, олія, 150x100 см.

На четвертій сторінці – «Свято»-II, 1991, полотно, олія, 130x83 см.

Лідія КОВАЛЕЦЬ

ПРО «РОЖІ А ТЕРНЕ» ЄВГЕНІ ЯРОШИНСЬКОЇ Кілька вступних зауваг

Історія останньої повісті Є. Ярошинської «Рожі а терне» (інші – «Понад Дністром» і «Перекинчики») має чимало загадок, які вже хтосьна чи вдасться розгадати повністю. Досі єдина публікація цього твору (новелі, за авторським визначенням) припадає на 1901 рік, в газеті «Буковина» (ч. 81-89); дата наприкінці («6 марця 1901») мусила б означати завершення роботи над текстом.

Між тим епістолярні діалоги Є. Ярошинської з С. Яричевським (скажімо, її листи від 10 і 17 липня 1903 р.) дають привід сумніватися в достовірності останньої нотатки, або ж припускати її інше значення. «... Я написала єї [повість «Рожі а терне»] вже давніше і передала одному панові, щоби передав до «Вісника». Потім я виїхала на цілий рік до Шлезії, /.../ той пан виїхав був за границю, і я не знала, що він з нею зробив», – читаємо в листі, датованому 10 липня 1903 р. Але ж у Сілезії, м. Фрейденталь, на спеціальних курсах із навчання ткацтву Є. Ярошинська перебувала від осені 1899-го до середини весни 1900 р., і в цитованому зверненні чітко вказує, що написала цей твір ще до своєї пам'ятної поїздки! А хто був той пан, якого уповноважувала відправити рукопис до Львова в «Літературно-науковий вісник»? І яким чином він, рукопис, опинився в Чернівцях?

Улітку 1903-го, перебираючи свої манускрипти, Є. Ярошинська натрапляє на «Рожі а терне» й, не знаючи про вихід твору в «Буковині», ще раз переписує його та надсилає в «Літературно-науковий вісник». І той «приймив [повість] і хотів надрукувати, вже була навіть зложена, аж тут десь довідався, що новела була вже друкована в «Буковині»». Як впливає з цього ж листа, Є. Ярошинська зверталась у справі повісті до редакції згаданого часопису, і там потвердили факт публікації, однак чомусь не спромоглися показати відповідних чисел.

Може, якраз із цього закономірного бажання бачити створене видрукованим (таким, що пішло у світ...) письменниця і зверталась до С. Яричевського з проханням узяти «Рожі...» до календаря «Козак» і навіть зробити «відбитку на 100 примірників». Але позаяк «новеля» виявилась «заобширною», Є. Ярошинській і на цей раз було відмовлено. Через рік письменниці не стало, автографи її творів потрапили, за свідченням С.

РОЖІ А ТЕРНЄ

Богдан був самотнім у своїй матері, вдовиці по священнику, що переселилась по смерті свого мужа до міста, аби таким чином улекшити своєму синові науку. Хоч вони були дуже бідні, однак йшлося їм обоїм гарно, бо одно друге поважало, й чули вже невисказане щастя в тім, що їм можна було жити разом, всі свої думки обмінювати, ділитися радістю й горем. Ніхто не видів на лиці вдовиці хмарки незадоволення; хоч не раз було прикро в хаті, то вона старалася закрити ті злидні перед сином, щоби не затроювати його молодечого серця, не затемнювати його погід сеї душі. А Богдан не робив собі ніколи нічо з того, що мусів багато лекцій уділювати, мучитися з розпещеними панськими синами, бо його як першого ученика в гімназії рекомендував директор всім, піклуючися о добро своїх дітей, заможним батькам. Ні, Богдан видів в тім свою повинність допомагати матері, його найбільшою гордістю було, як він на першого забере гроші за лекції та принесе їх додому. «Матусю, от які ми багаті», – говорить, розкладаючи п'ятки та гульдени на стіл. А мати йме його кучеряву голову межі свої долоні, дивиться йому в очі й каже, зворушена: «Моя ти помоче єдина, що я робила би без тебе?».

Він уділявся мало де між товаришів, а то по тій причині, що лекції забирали йому увесь час. Коли другі ученики проходилися весело, то він тоді сидів за книжками, щоби надолужити той час, який провів на лекціях, бо щоби піти неприготованим до школи, се в него не траплялося. Він був більше задумчивої вдачі і любив самоту, тому ходив у неділі і свята на прогульки далеко поза місто. Тоді упоювався красою природи, лягав у пахучу траву, дивився в ясне небо, слухав щебету птиць, цвіркання комах, і йому здавалося, що з сего всего пливе якась чудова, знесла мелодія, в котрій тайну не може ніхто вглубитися, хіба той, що має чисте, невинне серце. Товариші підозрівали його, що він пише стихи, але він був далекий від того, хоч його душа була наскрізь поетична, повна чуття і тонкості. Він не чув у собі сили до великих, світ потрясаючих діл. Його душа мріяла про тиху, спокійну працю. На своїх прогулячках стрічався часто з селянами, слухав їх оповідань про нужду та злидні, і йому хотілося допомогти їм, він так роздумував над їх простими словами, в котрих вони так досадно розказували своє горе. Горе, горе, куди повернися, все горе! Він бачив його і в місті, бачив на кождім кроці, і його молода душа так людською нуждою переймалася, що він день і ніч думав над

тим, як би тій нужді запобігти. Та молодий його недосвідчений ум не міг знайти на це відповіді. Він кинувся читати різні книжки, але й там знаходив таке той оклик: «горе, нужда», а рецепти на їх усунення не найшов. Часом говорив із мамою про це, бо ж вона була його повірницею. Але й вона не могла дати йому достаточну відповідь. «Так вже Бог дав, що люди мусять терпіти», – казала вона на його пристрасні допити, – й ніхто не годен людське горе викинути зі світа. Але можна його злекшити потіхою, щирим співчуттям, порадою, і це значить уже багато».

Сі останні слова лишилися йому в серці. «Можна його злекшити потіхою, порадою, щирим співчуттям». О, він має співчуття до бідних, нещасливих: він має його в своїй душі, але не знає, як його вилляти, як його їм уділити. Він хоче ціле своє життя їм посвятити, так, він це хоче, бо інакше не знайде спокою, не зможе бути щасливий.

У таких думках-мріях минав йому час. До веселих забав молодіжці не тягло його; він волів уже любоватися природою, читати серйозні книжки, розмовляти з мамою, як грати в карти, пити, танцювати. До сього всего не чув він ні найменшого потягу, та сам не раз дивувався, чому-то він такий, якийсь інакший, як другі. Професори любили його й віщували йому славу будучність, але один старий практик говорив: «Він завеликий ідеаліст, будете видіти, що він усі свої здібності запропастить, бо він із того матеріалу зліплений, з якого виходять марителі¹, що хочуть усім добра, що самі добрі, але тому-то й марне гинуть».

Уже й матура² стояла перед ним, а Богдан ніколи не подумав, на який факультет йому йти. Мати не питала його про це, бо не хотіла впливати на нього. Вона любила його над усе і знала, що він може для неї зробити багато, й тому якраз мовчала. До матури намовляли професори Богдана йти на філософію, але він не знав іще сам, що зробіть із собою. Він хотів так жити для бідних, нещасних.

Одної неділі зайшов на своїх вандрівках до старої каплички у лісі. Вона була відчинена, і Богдан увійшов до середини. Спокій, тишина святого місця поділяли на його душу. На бічній стіні висів старий образ, представляючий молодця, перед котрим розстелилася з одного боку увітчана рожами дорога, а з другого боку показував йому Спаситель свою терневу корону. Молодець відпихає рожі і каже: «Волю терне з тобою, мій Ісусе!». Сей образ зробив на Богдана велике вражіння, він тепер побачив, куди йому йти, щоби можна жити для бідних, нещасних. Хто хоче для них жити, мусить відкинути від себе рожі, мусить ступати в сліди Спасителя. І від сеї хвили постав у душі Богдана намір стати священником.

«Матусю, я буду священником», – сказав, прийшовши додому, а

1 Мрійники

2 Іспит на атестат зрілості

вона кинулася йому із сльозами в очах на шию. Се ж було її найгорячішим бажанням бачити сина наслідником батька.

«Най тобі Бог допомагає, – сказала. – Лише чи ти сей намір із власної волі повзяв?»

«Так, матусю, з власної волі, хочу служити бідним, нещасним, і тому висвячуся безженним».

Мати стояла остовпіла. Сего вона не сподівалася, але не противилася йому, бо знала його твердий характер. Вона сподівалася, що час вилічить його з таких думок, а найбільше надіялася вона на те, що як його серце вподобає собі яку гарну дівчину, то він тоді відступить від свого теперішнього заміру. Але час не справдив її надій. Богдан не уникав товариства, видів багато дівчат гарних і поганих, але його серце остало вільне. Він представляв собі дівчата як гарні запашні цвіти, але ніколи не найшла на него гадка пересадити одну із них у свій город. Його ціль була така велика: служити Богу, бідним та нещасливим, кожде його особисте почування никло перед тим.

І в семінарі прозвали його товариші ідеалістом, фантастом; він чув не раз, як вони кепкували з него, але його гарна душа не обиджалася сими їх дотепами.

Він висвятився безженним. Йому дали місце сотрудника³ на селі. Він спровадив зараз свою матусю до себе, і знов почалося mezi ними те щасливе життя, як у давні часи, де одно розуміло другого аж до дна душі. Молодий священник займався занедбаним народом, навчав, радив, помагав, а все без пристрасти, лише з тихим спокоєм, із правдивою покорою. Він ніс поміч і відряду в хати бідних, хорих, а його мати помагала йому у ві всім. Вона не вагалася ніколи, як він сказав, що там або там треба поміч понести, то вона зараз була готова й не питала далі. Він був душею її душі, життям її життя, працювати з ним разом було для неї щастям, а він знов чувся задоволеним, що має в ній щирого товариша, помічника при своїх змаганнях. Його спокійна, тиха діяльність найшла признание. Нарід став опам'ятуватися, залишив свої пристрасти, почав горнутися до того, котрий подавав йому науку, приносив поміч, пораду. За кілька літ обставини в селі змінилися цілком, не видно було п'яних людей, не чути було про злодійство або другі злі діла. А те все зробив о. Богдан своєю тихою, невсипущою працею, своєю превеликою любовою до бідних, котра ніколи не зважала на вдячність, але обнімала всіх. Богдан не шукав ніколи матеріяльного зиску, навіть не розумів, як священник може бути матеріялістом, за се чув не раз докори від свого пароха, та він не відповідав на них ніколи. Його життя плило так тихо, так спокійно, його душа була так переповнена любовою до ближнього, що він находив у ній все прощення для блудів других людей. Праця солодила

3 Церковнослужителя, помічника священника

йому життє, а наука окрашувала його, бо Богдан любив науку. До пізної ночі читав своїх улюблених письменників, любувався летом їх думок і черпав із них вдовolenня, заохоти до дальшого труду.

Старий парох умер по кількох літах. На його місце прийшов молодий, котрому не сподобався тихий, спокійний Богдан. Він просив о наданне іншого сотрудника. Його воли сталося задосить, а Богдана перенесли до малого місточка. Ще при прощанню наказував він народови пам'ятати на його науку і не сходити з правої дороги...

* * *

В малім місточку мала інтелігенція нову тему для розмови. Донька судового радника пані Віра Хорвацька приїхала перед пару днями додому і освідчила свому батькови, що вже тепер у него лишиться, а до мужа не поверне ніколи, бо подала о розвід. Батько питав про причину, а вона казала, що прийшла до переконання, що не любить свого мужа й тому не буде з ним мешкати. Старий привик уже до того, що вона мала у всіх рiчах свою власну голову, і запитав лише:

«А як там з маєтком?»

«Мій муж був настільки великодушний, що віддав мені ціле моє віно нетикане. Не бійтеся, я не впаду вам тягаром, почекаю тут, лише доки процес скінчиться, а потім осяду десь у великім місті. Я не думаю квасніти на провінції», – відповіла.

Батько стиснув плечима. Про поговірку людей мало дбав, а як видів доньку задоволену, то й він був вдоволений. Віддавна лишав він їй у всім волю, думаючи, що таким чином осолодить її сирітство, бо мати відумерла її ще маленькою. Віра росла, не стиснена нічиєю волею, тиранізувала батька, своїх братів, гувернанток, а потім своїх обожателів, і ніхто не міг гніватися на неї, бо вона була напричуд гарна, і хоч яка розпещена, примховата, то всі її любили і старалися вгодити їй уволю.

Отже, батько не казав їй навіть нічого, почувши, що вона хоче розводитися із своїм мужем.

«Певно, він обходився із нею зле, а вона, бідна, не казала мені навіть нічого. Терпіла, доки могла, аж як їй вже терпцю не стало, рішилася на остаточний крок. То золота дитина з щирим, добрим серцем. Я дурницю стрілив, що віддав її за того Хорвацького, де він міг її розуміти».

Так сказав до свого старого приятеля при вині, і на тім скінчилося.

Віра, що приїхала з великого міста, імпонувала провінціалним дамам своїми тоалетами, своїм шиком, а найбільше тим, що мала до своєї власної обслуги віденську покоївку, котра вмiла її чудове, ясне волоссе складати у такі гарні фризтури.

Віра сиділа цілими днями коло вікна й дивилася на улицю. Знала вже всіх прохожих, знала, коли хто переходити має. Але не бачила, як у протилежнім домі сидів за вікном молодий хлопець і вдвiлявся в неї. Се був

двадцятьлітній студент прав Стефан Лаврецький. Він був дуже гарний, мав делікатне рум'яне лице, буйне ясне волоссе і темно-сині очі. Й він сидів цілими годинами при вікні, вдивлявся у Віру і сказав собі, що кращої жінки, певно, на світі нема. Й на него находила туга сказати їй се, сказати їй, що він її любить, обожає...

* * *

Незабавом стрінулися в товаристві; його нетаєний погляд упав їй в очі. Вона розмовляла з ним довше, а що він був розумний, прочитаний хлопець, то знайшла в розмові з ним сатисфакцію⁴. При прощанню просив о дозвіл відвідати її. Вона дала йому сміючись сей дозвіл, а користав із него, бо не було майже такого дня, де би він до неї не прийшов. За кожним разом відходив ще гірше ошоломлений, а одного чудового весняного пополудня, де сонце так гарно світило, цвітки так уповаючо пахли, впав перед нею на коліна і оскаржив себе, що любить її. Його очі дивилися, як ясне весняне небо, в її серце, його голос тремтів так дивно, а вона замкнула очі і слухала виливів тої молодечої душі.

«Я люблю тебе, Віро! Чи гніваєшся на мене за се, чи смію тобі в очі подивитися? Я не вірив, щоби можна так любити, як я тебе люблю. Чи ти красна над усі жінки, чи, може, я собі лиш так уроюю⁵. Чи ти ненавидиш мене, чи може бути те, що я тепер чую, щастем, розкошею...»

І його любов пробивалася в тих ще напівдитинно дивлячихся очах, тремтіла на півтворених свіжих невинних устах, а Віра нагнулася над ним, взяла його голову межи свої білі руки, й здавалося, що се гнучка лілія склонила над ним свою чудову головку. Вона видавалася йому такою поетичною, такою чистою, що йому аж сльози в очах стали, як вона діткнулася його своїми руками. Він знав, що вона прощає йому його слова, бо вона мусіла любити його також. В її поведенню було стільки природної поваги, як вона йому сказала, що любить його. Він чув за неї різні річи, що не дуже до її доброї слави причинялися, але він у те все тепер не вірив. Він любив, любив першою любовою, котра нічо не знає, лиш вірить, уповає.

Вона така гарна, та перша любов, бо вона не знає, чим має стати, не знає, що мусить умерти, так, як дитина нічо про смерть не знає, хоть її не раз коло себе видить. Перша любов усміхаєся всюди. Вона цвите, як цвітка при дорозі, для першої руки, котра її зірве. Перша любов – то викинена дитина душі, віддана случаєви й пропасти. Але вона носить небо в собі, хоть заблуджує часом у пропасть гріхів. Бо чи вміє перша любов вибирати? Вона ж така невинна, як чоловік свого першого поранку, й не знає, що добре, а що зле на любім естві... Перша любов... яка вона чиста, яка невинна... й яка нерозсудна...

4 Певне задоволення

5 Створюю враження

Спомини першої любові суть для змученого життям, споминами його дитячих літ вимівкою з сумних, німих очей...

І Стефан любив перший раз найкращу жінку та чувся гордим, щасливим, що вона також його любить.

«Я знала се, любий, я чекала на те, щоби ти мені се сказав. Я знала вже давно, що ти мене любиш, може, тому, що я собі сего бажала. Я люблю тебе також. Люблю перший раз у життю. Ти моя перша правда, моє перше щастє. Я перед тобою не любила ще жодного мужчини, чи віриш се мені?»

«Ти се кажеш, Віро...»

«Дивися мені в очи, най я надивлюся на тебе. Я не знаю ще, як ти виглядаєш, бо відколи тебе пізнала, то жило моє серце, мов в яснім місячнім сні. А тепер ти те серце збудив, і воно хоче бачити кругом себе. О, ти такий гарний, як який герой, твоє волоссе – як золото, а твої очи – як блаватки⁶. Ти міг би бути героєм, ти будеш ним. Де я вже тебе бачила? Давно, давно, ще дитиною? Ах, знаю вже, там у церкві є образ Архангела Гавріїла, цілком такий, як ти. Ти не думай, що я легкодушна жінка. Ти, певно, чув, що я еманципантка, кокетка. Але я не була ніколи ні моему мужеві, ні собі невірною. Я ж жадного з моїх обожателів не любила. Але я гарна, молода, богата, а люди таку жінку зараз легкодушною називають. Але я була горда і чиста. Чуєте, і такою все остану. Ви не будете мене вічно любити, але щоби ви могли мене потім хоч поважати».

«Я не буду вас вічно любити? Чи се можливе? Тоді мусів би я умерти...»

Вона покивала головою.

«Ви забудете мене й будете далі жити, але я сего не зможу, бо ще ніколи не чула так, як тепер...»

«Ще ніколи, Віро?»

«Ніколи ще. Мені здаєся, що моє серце лежить у грудях, як тихе озеро меж пахущими соснами, а те озеро відбиває в собі ціле ясне, чисте небо, а тим небом ти!.. Я ще не виділа такого мужчини, як ти... Таже ти ще дитина, як міг ти так довго затримати в собі таку невинність думок, таку простоту, одвертість. Вони пливуть із твоїх очей, як запах фіялків, на котрих ще сонячні проміні не спочивали. Як я тебе люблю, ти мій гарний хлопчику...»

Стефан не відповідав. Він склонив голову на її ніжні руки і почав плакати із великого щастя...

Дні минали; Стефан навідувався все до Віри, пересиджував із нею цілими годинами, говорив їй про свою любов і не чувся із щастя...

В місточку загомоніли люди про їх відносини. Одні осміялися, другі дивувалися, треті знов були цікаві, як ся історія скінчиться. Батько натянув Вірі раз, чого вона з тим молодиком компромітуєся. Вона змірила

його при тім гордим поглядом і відповіла: «Чи ви думаєте, що я вже так низько впала?» Перед тим поглядом і перед тими словами замовк старий та вже їй ніколи про се не говорив. Віра ходила в товариства, а ті самі дами, що в її неприсутности вигадували на неї, випереджували одна другу в чемности, як пані Хорвацька де появилася. Вона знала, як вони про неї думають, й сміялася з їх чемности. Стефан був незадоволений, як вона де виходила, бо казав, що ті години суть крадіжжю, поповненою на їх щастю. Він оповідав їй все, всі свої гадки, почування, показував їй усі свої листи, які діставав від приятелів, кривих, розкривав перед нею цілу свою душу, так що кожда й найменша її закутинка була звісна Вірі. І вона вповідала йому також зміст своїх кореспонденцій, давала читати свої листи, обдаровувала його своїм повним довір'єм. Тож дивно йому було, як він одного ранку прийшов до неї і застав її, читаючу, власне, надійшовше письмо, якого вона не дала йому прочитати.

«Се лист від мого давного приятеля доктора Вольського. Ми кореспондуємо про різні річі. Його листи повні розуму. Він найрозумніший чоловік, якого я дотепер пізнала», – сказала Віра.

«Чому не даєте мені його листа прочитати?»

Вона усміхнулася і сказала:

«У сім листі тайни, які не належать до мене. Ми кореспондуємо вже давно і більше як три роки не бачилися. Може, пізнаєш його особисто, бо він думає заїхати на пару день сюди».

«А як його пізнаю, то даш мені читати його листа?»

«Може. Ти так, як дитина. Ти не розумів би їх, Стефку. Що, ти заздрісний? Я повинна за се гніватися, я ж тобі казала, що мала много обожателів, але жадного не любила».

«А сей доктор був также вашим обожателем?..»

«Ну – і що ж...»

«Але ви не любили його, Віро?»

«Ні», – відповіла вона з чаруючим усміхом...

* * *

Було коло дев'ятої години рано. Віра стояла коло вікна, зібрана до виходу. Вона чекала на Стефана, що мав їй товаришити.

Поперед вікна перейшов молодий священник. Був се о. Богдан, котрого перед місяцем сюди надали. Віра бачила його, як він ішов тихо, спокійно в своїй довгій чорній одежі, й їй відхотілося йти на прохід. «Анно, – сказала до покоївки, – як пан Стефан прийде, то скажи йому, що я не піду на прохід, бо я пішла до церкви, най зачекає на мене».

«Добре», – відповіла покоївка.

Церков не була переповнена. Маленьке свято, то мало хто до церкви спішить. Пару старих жінок підпирали стіни. Віра сіла в лавку і дивилася на вівтар, що був завітчаний свіжими рожами, яких запах розходився

по цілій церкві. Сонце пробивалося через темні вікна й освічувало якоесь незвичайно просторий дім Божий.

Віра почала молитися з книжки, але вже на другій стороні пристала і вдвлялася в священника, як він свої делікатні білі руки вносив угору, як сердечно молився. Її тронула його щира молитва й вона зложила руки та впала на коліна. Не раз нами стрясе, як наша душа загляне з буденного життя в чудовий край, якого істнуванє ми відчуваємо і в него віримо. Ми злякаємося тоді, що святість так близько нас, що вона світиться із взнесених рук, а її сповненнє у віруючім серцю починаєся. Нам страшно стає, що ми того всего дотепер ще не бачили, що не дозріли того богатства, яке є в нас й котре з щирої віри плине...

Тепер підніс гарний блідий темноокий священник чашу, а Віра склонила низько свою голову. Вона вірила, вірила кріпко, вірила в сій хвили щиро, що він тримає щасливість вічну у своїх руках...

Віра пішла додому. Вона бачила гарний весняний ранок, бачила лавки перед домами, бачила зеленопомальований дім свого батька, і в однім вікні свого дому бачила усміхаючогося Стефана. В сінях стояла її покоївка і розмовляла з кухаркою, в першім покою тремтіли сонячні промені на образі Спасителя, благословляючого дітей, а в другім покою сидів Стефан, що при її вході встав і поклонився. Він був такий ще молодий, такий гарний!

Все те вона бачила, відчувала і знала, але в тій хвили, як поклала свою руку в Стефанову, также знала, що його не любить, ніколи не любила. Що все, що вона дотепер для него чула, було лиш мрією, жило лише в її уяві, а не мало нічо спільного із серцем, із душею. Її серце стало зимне і порожне, вона чула, як сей мужчина був для неї нічим. Вона любила його як твір своєї фантазії, але не мала серця! Вона не могла правдиво любити. Вона знала й чула все се в тій ясній передполудневій годині, а більше не знала нічого...

Але вона все до него усміхалася, не тому, щоби його дурити, але з встиду на себе, з жалю за ним. А як він пішов, то легше відітхнула, й її гадки почали літати далеко, далеко. Нараз сперлася о стіл, закрила лице руками й гірко, гірко заплакала...

* * *

Доктор Вольський приїхав. Він прибув, власне, в той час, як Стефан був у Віри. Отже Стефан був свідком, як сердечно вона виталася із своїм давнім приятелем. Молодий хлопець силувався, щоби прив'язатись до сего доктора, про котрого розум Віра так багато говорила йому. Але не міг. Доктор говорив спокійно з Вірою, не робив залюбленої міни, але видко було, що він чувся тут так, як дома. Його поведеннє дразнило Стефана, й він хотів відійти, але Віра недопустила того, аж доки не подано вечері. Потім він пішов, а доктор лишився, бо батько Віри запросив його

мешкати у них. Старий був десь прощений а также віддалився. Обоє старі приятелі остали самі.

Віра приступила до доктора, поклала йому руку на плече й почала сміятися. «Тепер ми самі», – сказала весело. «Так, то ви сего гарного хлопця не любите?», – запитав доктор.

Вона перестрашилася сего питання. Потім відповіла з тяжким зітханнєм «Ні!» і відвернулася сумна, незадоволена. «Чи ви щасливі?» – питав доктор далі, й видко було, що вона йому дорога, бо в його голосі пробивався щирий, сердечний тон.

Вона глянула на него, потім сказала: «Я не знаю, а ви?..»

Він став поважний, його лице зблідло: «Я дуже щасливий», – сказав тихо, спокійно, але з розпукою в голосі.

«О, – сказала із співчуттєм, – про се мусите мені вповісти. Ви знаєте, що як ми пізнали, що ми не любимося так, аби про себе мріти, снити, за собою побиватися, і дали собі слово бути братом і сестрою, ділитися всіма своїми втіхами й болями. У моїх листах розкривала я вам цілу мою душу. Ви знаєте її найтайніші пориви. Знаєте про моє подружеське життє. Знаєте причини мого розводу. Тепер на вас черга звіритися мені».

«Не тут, я не можу про се говорити в хаті, ходім на прохід, природа розтворює душу».

«Ходім».

Вона завила голову в чорний коронковий⁷ шаль, і обоє вийшли до освіченого ясним місячним світлом города.

І доктор почав їй оповідати, що він був заручився та що наречена зрадила його, утримуючи любовні зносини з другим, бо з ним хотіла лиш з материяльних зглядів зв'язатися. І сказав, що вона сим своїм поступованєм зруйнувала його життє.

«Мій біль, моє горе таке велике, що я не можу вам його описати. Моя душа кричить, рвеса, як львиця, котрій молодих забрали. Я мучився так у своїй розпуці, що просив Бога, аби дав мені спосіб забути, щоби я перестав думати. А потім я чув, як божевільство, дур витягали за мною свої страшні пальці, і я мав ще на стільки сили подумати, що як би я тепер здурів або умер, то вона робила би собі через життє вимівки, і я тому не здурів, ані умер...»

Вона не потішала його – знала, що в такім горю потіхи нема, а говорити банальні фрази їй не хотілося...

Обоє ходили хвилюку мовчки...

«А ви, Віро? – почав він із співчуттєм.

«Я, я пізнала при вашім оповіданню, що я цілком звичайна жінка, бо я ніколи не змогла бути доброю для того, хто завдав мені біль; я думаю лиш про себе...»

7 Виготовлений із мереживної тканини

«Віро...»

«Скажіть, як ви думаєте про любовні відносини з безженним священником...»

«Ах, то ви любите такого священника?»

«Борони Боже. Але я думаю над тим, чи було би се дуже великим гріхом? Цілком чесна любов – ви знаєте мене. Але так очарувати його, щоби він за Бога забув, щоби своє серце розділив. Чи знаю я ще що, досить, що се мусіло б бути чимсь дуже гарним. Було би се дуже великим гріхом?»

«Я не знаю, чи се було би великим гріхом, але виджу, що ви ніколи не будете мати серця», – і подивився на неї з сумними, повними викидів очима.

«Пощо в чуже життє пхатися, пощо нівечити його, пощо безпокоїти невинного чоловіка, як вам нічо на нім не залежить, як ви його не любите?»

«А як я його люблю?» – сказала визиваючо.

«Се було би в вас щось нового», – усміхнувся він сумовито.

«О, ви нечемний, але ваша правда, сваріть на мене, смійтесь із мене, я на те все заслужила, бо я дивна, дивна. Але часом здається мені, що й я могла б бути такою доброю, покірною, вірною. Але я не маю серця. Я не можу любити. Вірність! Розумієте ви се слово? Вмієте ви бути вірним?»

«Вірність кінчиться аж у гробі», – сказав він поважно.

«То значить, що я не жила, бо не була ніколи вірна. Які ви зарозумілі люди з своєю правдивою, вічною, самотньою любовою. Чи се справді така штука, котрої я не годна вдати».

«Чому, можете їй вдати, лише мусите при ній себе менше любити», – сказав доктор.

Вона сміялася голосно, але в тім сміху чути було укриту гіркість...

Доктор від'їхав такий сумний, як приїхав, а Стефан свобіднійше відітхнув. Він любив Віру чимраз то пристраснійше. Ся любов була цілим його молодим життєм, в котрім усі надії на будучність спочивали. А ті всі надії підходили до неї, відносилися до неї. Він вірив, що його любов буде вічно існувати, бо хто в се не вірить.

* * *

Розвід ішов поволи. Віра нетерпеливилася, була злої волі, котру Стефан не раз відчував. Раз сказала батькови, щоби він запросив до них молодого сотрудника, бо вона хоче з ним в справі свого розводу щось порадитися. О. Богдан прийшов, вона говорила з ним лиш про своє діло, розпитувала, куда їй ще удаватися, а при прощанню просила його ще приходити. Він послухав і прийшов ізнов, а з часом став щоденним гостем. Вона грала так гарно на фортеп'яні й розмовляла так розумно, а молодий бідний вчений сільський сотрудник не чув ще ніколи з жіночих

уст такої розумної, дотепної бесіди. А вона сама була така красна. Він забував час, сидючи з нею, й аж тоді приходив до себе, як Стефан входив у хату. Стефан був для него дуже неприязний.

Обоє зналися вже через цілий місяць. Богдан прирік їй принести старинну драму, серйозну, мов з каміння витесану драму, не згідну з легким серцем жіночим. Вже в першій сцені приковують гордого Прометея до скали. Але вона так займалася серйозними речами, як він часом забувся і почав про грецьких та римських класиків говорити, тоді вона дивилася з таким заняттям на його свіжі, гарно зарисовані уста, тоді здавалася такою поважною. Він ніколи не думав, щоби жінка могла бути така поважна.

Й сьогодні йшов він задуманий до неї, несучи в руках обіцяну книжку. Надворі було так гарно. Запах рож, резеди та інших квітів розносився в воздуху. Якесь дитина з питаючими глибокими діточими очима підбігла до него й поцілувала його в руку. Ясні дитячі очі суть так як сонячні промені, коли на нас упадуть. Ми стаємо тоді добрими, щирими, бо нагадуємо собі наш вік діточий. Дивлячися на забаву дітей, не можна бути невірющим! І о. Богдан став веселим, як почув погляд таємничих діточих очей на собі. Йому здавалося, що сонце освітило дорогу, по котрій він дотепер мов у мраці ступав.

Стефана сьогодні не було, а Віра очікувана вже Богдана. Й очікуючи його, була така добра, щира. Він прийшов; вони розмовляли, от як говориться. Вона сіла за фортеп'ян, перебирала книжку, по тім стали обоє у вікно і дивили на цвітучі рожі в огороді. Він ніколи не думав, щоби він у сеї гарної, розумної пані міг чутися так, як дома. І він подумав задивовано, яким безбарвним було його життя дотепер. Потім сів він за фортеп'ян, він знав теж трохи грати і заграв тиху церковну мелодию, що зносила, мов на ясных облаках, до неба. А потім зачали говорити про віру.

Вона сказала з веселим усміхом, що вона вірить, але не все. Він почув при тих словах в своїм серці жалісне задивованне і якийсь біль. Могла сея гарна, розумна пані бути в одній точці бездушною, затуманеною, нерозумною? І ще до того в найважнійшій, найсвятійшій точці – в точці віри. В таких хвилях ставав несміливий, тихий о. Богдан цілим мужчиною. Поважним мужчиною, що мав цілі богатства невностей для світла свого чистого життя, для живого Бога. І він говорив те. Вона почервоніла, але її легке серце не відчувало його серйозних, повних любви до Бога слів.

«Як можна про віру перечитися, – сказала вона, – перечитися над чимсь, що не є доказаним, то значить спорити про незнані думки чужого чоловіка».

«А тому, що Божа постать не є математично доказана, тому здвигаете плечима і кажете до своєї душі: «може, не має голосу, вимагаєте доказів, а що їх не можна найти де-інде, як у нас самих, тому сумніваєтеся.

Але як би ми єство Боже лише відчували, як би Його певність на мільони миль у наше життє зазоріла, чи не повмирили би ми з щасливости? Чи були би ми ще тоді людьми?»

«Добре. Бог є і я буду. Але легенди?»

«Легенди суть правдою. Божество не може після мого чувства спочивати в прозаїчних образках, в людських ліп'янках обертатися. Наука Христа є свята. При ній переймає мене чисто дитяче чуттє, і я бачу Його святу постать, Його життє лиш через серпанок поезії. В релігії є поезія услів'єм життє. Навіть розумова релігія не може існувати без мітології. Як же буде з релігією чистого чуттє, з християнською...»

«А Пресвята Діва?», – запитала Віра. Яким гарним був тепер священник, як він перед нею стояв, такий серйозний, такий повний душі, без жадного бажання, лиш з виразом правдивої віри в очах.

«Пресвята Діва, – сказав, – є також правдою».

«Поетичною?»

«Ні, правдивою. Марія є для мене чистою, як моя власна мати. Мати є більша, мати є чистіша, як Діва. Горе синови, що, дивлячися на свою матір, осмілюєся думати про її молодість, і горе чоловікови, що, видячи боєм прибуту Богородицю, хоче вихитрити її людськість. Мати мого Спасителя, мати Богом післаного, що мою тугу заспокоїв, що для любви Божої слова найшов...»

Він замовк і дивився на неї. Потім приступив до вікна, через котре повівав вже вечірній вітрець. Віра думала. Його слова зворушили її.

«Біблія найшла красні образки для нашого чувства, – сказала по хвилі, – вона потішає...»

«О, як би вона лиш потішала, тоді була б дуже бідною книжкою; вона помагає, ратує», – й він обернувся до неї, а заходяче сонце освічувало його бліде, повне святого огню лице. – Вона каже нам, що наші браття бідні, а ми багаті, багаті тим, що можемо любити. Слово «ближній» є дуже гарним винаходом. Ні? Його можна назвати святим. Чи ви любите свого ближнього, пані?»

Віра видивилася на него великими очима, потім сказала поважно: «Ні, я його ще ніколи не любила. Люди терплять, кажете. Я се знаю, але я сего не виджу, не відчуваю. Як який жебрак просить у мене милостині, то дам йому, як який обдертий до мене руку простягне, то обдарую його. Як видите, отче, то я не зла християнка. Але мій ближній? Се ціле міліоновоголове слово? Се звучить для мене як фраза. Що я про него знаю? Чи може слаба жінка думати про слабости або про те, як йому помочи? Се може лиш мужчина».

«О, але вже любов, прихильність до него є помочию. Думайте про смуток, про нещастє людськості, шукайте хоч надармо средства, щоби їй помочи, а вже будете чути себе спорідненою з нею, будете до неї щось відчувати, і вже в тім буде ваша заслуга, що ви її любите, жалуєте.

Смуток людськості! Чи ви любите поезію лиш в книжках або в музиці. Книжка каже те, що було, музика силується висказати чуття, але правдива поезія є любов до ближнього, тота любов, що намагається, рветься помагати людськості, розпучає, жалує над нею. Подумайте, сльози тисячей людей, що жили, що з нами живуть, що ще жити будуть, чи не вздрігнеться ваше серце на спомин того моря сліз? Чи не жаль вам, що й ви кому сльози витиснули, негідним, злим людям, може, але плач болить навіть того, що на него заслужив. Чи не ворушиться ваше чуття, як бачите, що наокруг вас стільки сліз проливається при ложах болізни, при смерті дорогих осіб? Може, то й злі люди їх проливають, але вони такі бідні, нещасливі. Чи не кажете ви собі: «Я не хочу, щоби хто через мене плакав, ні, я не хочу всіх плачучих найти, і не лиш найти. Я хочу їх потішити, хочу обтерти їх сльози, що так душу печуть, болять». Се навчив мене Спаситель, так я думаю, а ви кажете мені: «Я не вірю!» А чому не вірите? Бо не маєте в собі любови, любови до ближнього, котра взнесла би вас до Бога, котра би вас з Ним злучила».

«Сльози, сльози людськості», – говорила Віра зворушена і дивилася на його сяюче лице. «О, як ви говорите, а як високо, великодушно, свято ви думаєте; слухаючи вас, я цілком зворушилася, я сама себе забула».

«Я й не сподівався з вас інакше, я знав, що й в вас співчутливе серце, бо ви розумна, гарна...»

«Я нічо, – перервала вона йому, – я нужденне, самолюбне, зарозуміле, пристрасне сотворіне».

«Пані!»

«О, не будьте тепер чемним, не перечте моїм словам. Ви священник, думайте, отже, що я вам сповідаюся. Через мене вже не одно плакало: чуєте, отче, я засмучувала серця, розбуджувала молоді надії, потім толочила їх ногами. Побожні люди кажуть, що се гріх, я з того сміялася. Я не могла розуміти, щоби те було гріхом, що мені так поетичним видавалося».

«Се самолюбство», – сказав він тихо і глянув на неї. І вона не виділа ще ніколи такого глибокого, ясного, небесного погляду. Світло сіяло в нім. Вона чула, що її серце перестало бити під тим поглядом.

«Гріх не є злий, він є сумний. Він є погідливий. Він не проклинає, він понижує лише. Він бере для себе те, що належить до другого: життя, радість, щастя ближнього. Найбільшими гріхами є і брехня, заздрість, обмова, невірність. Брехня з неправди, заздрість із зависти, обмова наших ближніх, невірність проти вічного Бога в нас. Як я лише пожадаю, а кажу, що люблю, і через те розбуджу в серці другого ества огонь для моєї пожадливиости або для моєї примхи. Або як я розпучаю⁸ тому, що люблена

8 Тужу, переживаю розпач

мною істота буде щасливіша з другим, як зі мною. Або як я тою силою, що мені природа дала, не зроблю собі драбини до неба, не найду собі дороги бути щасливим і ошасливлювати. Або як я на тій дорозі, котру я собі вибрав, стану і через самолюбне невірство замкну собі її...»

«Як то?» – перервала вона.

«Як би я, наприклад, звивав собі рожі життя у вінець, наколи я терне вибрав. Коли-бо терне таке сумне...»

«А рожі, котрі би я зірвав, зів'яли б мені. Я знищив би їх і відтягнув би другим їх запах. Терне, котре я посаджу, найродить рожі».

«О, я забула, що рожа властиво тернова цвітка», – сказала вона тихо. Потім розгорячилася. «Ви можете все, ви, мужчини, можете обирати собі дорогу. Ви можете говорити про неї, ви можете мати ціли, уподобання, терне, рожі. Але жінка? На яку арену може вона ступити, де окажеться вона сильною проти гріха?»

«Вона може робити багато доброго в родині, ошасливлювати свого мужа, випроводжувати своїх дітей на добрих людей».

Він говорив швидко, не думаючи. Тепер замовк, гей перестрашений, і глянув на неї цілий почервонілий. Вона була чудово гарна, так, що він настрашився її краси, як тих слів, котрі сказав. Се була хвиля, в котрій він побачив цвіти самолюбства на скалистім березі свого життя. Вони усміхалися до него так принадно. Він бачив їх красу, чув їх чудовий запах і перейшов мимо них.

Вечір розіслався по далеких фіолетових горбках, а Богдан мусів вертати домів. Улиця була тепер оживлена. Ремісники відпочивали по денній праці, сидючи перед дверми свої домів. Жінки гуторити при керниці, малі діти бігли до него, щоби поцілувати йому руку. Одно з них, гарного синьоокого хлопчика, взяв він із собою і провадив його за руку аж перед своєю хату. Як дивився на невинний усміх, усміх того дитячого личка, стало Богданови легше на серцю, в він відітхнув свободнійше. «Я не можу зривати цвіти, не можу, вони не для мене цвітуть», – думав.

А вечірні дзвони супроводили його думки. Так вони звучали колись, у день його висвячення, як він відступив від олтаря, з утіхою в душі, з подивом у серці, що він тепер віддався вже Богу на службі. А його стара мати плакала тоді із щастя, поцілувала його по руках, називала «Отче». Як вона тішилася ним! Чи була та радість нічим, чи була та віра нічим, чи та охороняюча його дотепер сила нічим була? Богдан став у своїм огородці: «Боже, дай мені сили остати до кінця чесним і вірним», сказав, дивлячися на відцвітаючі вже рожі.

Небо захмарилося, дзвони замовкли, люди вели далі розмову. Молодий священник увійшов у хату до матери. В той самий час говорила Віра сама до себе, стоячи серед покою:

«Він гарний, як Бог, чи люблю я його?»

Представителі товариства в малім місточку забагли ставитися, а що серед літа не можна було зладити балю, то обмежилися на пікніку, котрого чистий дохід мав піти, як звичайно, на добродійні цілі. Порозсилали запросини й чекали з нетерпеливістю означеного дня.

Віра не мала охоти йти, але батько вияснив їй, що її присутність на тій забаві є конечна, й вона послухала його намови. Пікнік був дуже удачний, всі кімнати касинові були переповнені. Віра виглядала чудово в білій шовковій сукні з червоними рожами в яснім волоссю. Стефан чувся такий щасливий, він не мав для нікого очей, лише для неї. Стоячи на середині салі, слідив кожний рух своєї коханої. До него приступив його далекий кривний, що приїхав також на забаву. Привітавшись весело із Стефаном, окинув оком ціле товариство, а, увидівши Віру, зблід і запитав:

«А ся що тут робить?»

«Ти знаєш її?»

«Чому ні, вона була моєю коханкою».

«Се неправда!»

«О, тепер ти в ласці, то вибачай і заспокійся! Вона не була моєю коханкою... До того ж я її забагато шанував і вона була зачесна. Вона була моїм першим ідеалом...»

«Що вона тому винна, що ти любив її. Ти не повинен говорити про неї в такім тоні, зі злості, що вона тебе не любила».

«Не любила? Тота комедиянтка підбуджувала мою любов, бавилася моїми найсвятійшими почуваннями, так, як вона се робила із стома іншими. Вона взяла у мене віру у висність, гідність жіночу, і за те я ненавиджу її. Вона страшна жінка».

Стефан поблід смертельно.

«Що ти хочеш сим сказати?» – промовив несвоїм голосом.

«Боже, як ти виглядаєш. Чи ти справді тепер її дурнем?»

«Ще одно слово, і я уб'ю тебе», – відповів Стефан.

«Ого, ходи зі мною, я докажу тобі, як вона мене ошукувала...»

Й узявши напівопритомного Стефана під руку, вивів його із салі...

Минула північ. Віра не хотіла сидіти довше на пікніку; вона бачила, як Стефан балакав із своїм родичом, виділа, як оба вийшли із салі, й зауважила, що Стефан, повернувши назад, сторони́в від неї. Її взяла нетерплячка.

«Пане Стефано, відпровадьте мене додому, батько не скінчив іще своєї партії, а я дуже змучена», – сказала, приступаючи до молодого хлопця. Він глянув на неї такими сумними, розпучливими очима, що їй аж лячно стало, але все-таки подав їй чемно руку, і обоє вийшли з душно́ї салі на тиху, спокійну улицу. Жадне не обзивалося й словом. Аж як стали в просторім салоні й вона скинула з себе легку загортку, тоді сказала до него:

«Що маєте мені сказати, Стефано? Що вам Влодко говорив? Що маєте мені закинути? Кажіть все, я слухаю...»

Він хотів говорити, але не міг. Він хотів робити їй вимівки, а тепер чув лиш те одно, що вона на сю годину чекала, що вона не любила його. Він повинен був гніватися, а тут йому хотілося просити, молити, заклинати її, щоби не відпихала його від себе. Але подумав, що ті просьби були би даремні, й у нім збудилася упертість. У тій упертості почав говорити їй, що вона кокетка, брехунка, що говорила й другим такі солодкі фальшиві слова, як йому, що писала їм такі запевнення любовні, як йому, що вона обманниця без серця, бо обманювала так других, як і його...

Замовк. Не стало йому голосу. Тепер вона заговорила тихо, спокійно:

«Я не робила сего».

«Так, отже те мало бути правдою, як ви сказали: я ще нікого не любила перед вами, ви перші, що моє серце збудили! А ви казали вже те саме...»

«І мойому мужеві, і докторові Вольському, і Влодкові, й багатьом іншим. І я ніколи не брехала, бо я сама вірила в се...»

Злість запанувала ним на такі слова. Він підступив до неї, а вона відступила крок назад.

«То ви зі мною бавилися, так як з другим?»

«Бавилася? Ні!...»

«То ви мали мене за дурня. Ви визивали мою любов, а потім сміялися з мене. Ви не могли чути нічого для мене, бо інакше не були би ви ошукували мене, що ще не любили нікого...»

«Се правда, я не любила ще нікого, мені здавалося, що я тебе на правду люблю...»

«Віро...» Його злість перемінилася в жаль. Він застогнав. Се не могло бути. Він упав на канапу і сховав лице в свої долоні, так, як се роблять малі діти.

Вона приступила до него й поклала йому руку на плече. «Слава Богу, що ви успокоїлися», – сказала ніжно, лагідно, як мати до плачучої дитини. «Тепер я вам щось розкажу. Тепер ви пізнаєте, чому я так поступаю, а не інакше. Ви будете на мене гніватися, але ви не смієте мною погорджувати. Отже видите, такі жінки, як я, не мають що робити, не мають ніякого заняття і нудяться. Через те чують у своїй душі пустку та хочуть заповнити її чимсь, і що ж лежить ближче, як те, що шукають забави, розривки? Сходяться з різними людьми, а видячи, що хтось обожає їх, думають, що й вони щось для него чують. І справді вони відчують, але лиш на хвилю, бо життя таких жінок складається з хвилиних вражінь. Нас уже з дитинства розпестять за богато, за богато дадуть нам волі, щоби ми могли чиесь горе відчувати або щоби ми для того, що се робить комусь біль, зреклися хоть якоїсь хвилевої забаганки. Ми маємо замало

серця, замало чуття, щоби покосити жертви, а робимо те, що розкажує нам хвиля. Коли який мужчина подобається нам, то здається нам, що ми любимо його, але як визнає нам свою любов, то не має вже для нас ніякої вартости, бо чар хвилі улетів, те підбуддуюче нерви вижиданне щезло, бо ми вже діпняли свого. Видите, я все те вам розкажу, не окрашуючи наше поступованне; я знаю, що люди не назвуть його добрим, й не раз хотіла я інакше поступати, але ті хвилеві вражіння стали вже сильніші, як я. Й мені не раз так сумно на душі, бо я вірю в те, що є правдива любов, за котру можна віддати життя. Прикмета тої любви є тривалість, бо вона триває вічно. Така любов переходить у вірність, а вірність кінчиться аж у гробі. Правдива любов не може забути, не може змінитися, бо вона вічна...

Вона сіла на фотель і вдивлялася в ясно блимаюче світло лампи, їй прийшло на думку, що вона, говорячи про вірність, повторила слова Вольського.

«Я хотіла б так любити, щоби забути все своє дотеперішнє «я»; своє життя, все...», – сказала по довгій хвилі.

Стефан здоймив голову. Його лице було почервоніле з плачу.

«Кокетко, – сказав.

– Се неправда, мені здавалося, що я тебе на правду люблю. Я була б за тебе навіть за муж вийшла, бо мені здавалося, що ти той, котрого я вічно любити буду. Таку помилку зробила я з моїм першим за мужем, мені здавалося, що Хорвацький – то ідеал людини, що моє прив'язанне буде вічним. Але показалося, що й воно було лише хвилевим вражіннєм. Ви знаєте, як мені жаль, що ви терпите, але я не можу вам допомогти, бо якби я удавала, що вас люблю, то мусіла б сама собою погорджувати».

«Чи я вже для вас справді нічим?»

«Ні, Стефане».

Він мовчав із душею, переповненою гіркими, палаючими чувствами. «Добре», – сказав і звернувся до виходу. В дверях обернувся ще раз.

«Ви любите того священника?»

Вона видивилася на него так щиро.

«Ні», – відповіла спокійно.

«Чи се правда, така, яку ви мені вже не раз говорили», – не міг здержатися, щоби се не сказати.

Він вийшов, а вона дивилася за ним. «Ні, ні, він милиться, я не люблю його...»

* * *

Був се день, у котрім перший раз доглянулося, що рожі вже відцвіли, а другі літні цвіти почали свої головки додолу клонити. Горді соняшники вносили свої усміхнені лица до сонця, а темні астри наповняли повітря своїм запахом.

Осінь наставала. Але бо вона така гарна, та осінь, що здається ще кращою, як літо. І як гарна жінка, що чує недалекий вже упадок свої краси, а ще тріумфує нею, приманює всіх до себе, розсипає всі чари свого ества, хоче ще той короткий час використати, так і природа розсипає восени всі дари, вбираєся в різнорідні краски, щоби потім перейти в одностайний мертвий тон білого снігу, де все спить, як в грудях старця, всі молоді пориви, ілюзії, чувства вже спочивають.

Віра сиділа коло вікна і дивилася перед себе. Лискуча краса природи не робила на неї ніякого вражіння. Вона була сумна, задумана. Її душа перебувала дивну кризу. По зірванню зі Стефаном, котрий на другий день потім від'їхав, хотіла заприятелювати з Богданом. Але той уникав її. Від їх послідного розговору не був ще й раз у неї, хоть вона по него посидала. Зате ходила щодня до церкви, бачила його тихе, спокійне лице, його повне поваги поведіння, слухала в неділю його повних християнської любови проповідей, й їй здавалося, що вона любить його, що аж тепер найшла того, котрому вічно вірною остане. Він не приходив до неї, вона нетерпеливилася, сумувала. Нарешті написала до него лист.

Всечестнійший Отче!

Чому відтягаєте мені своє товариство? Правда по Вашій стороні, бо товариш може нам своє товариство дати або взяти, але священник ні. І до священника я звертаюся. Я хочу у Вас сповідатися. Але я не можу се в церкві. Себе оскаржити можна всюди... І я нахожу, що ліс до того найвідповіднійший, бо там поміж зеленою, під впливом щебету птиць чує чоловік свою негідність. Отже коли Ваша ласка, то прошу мене сьогодні перед вечером в лісі очікувати.

З найглубшим поважаннем

Віра Хорвацька.

Його вікна були цілком деревами зарослі, як отворив вікно, то галуззе лізло в хату. На стінах висіло пару святих образів, на столі лежали книжки і стояла китиця свіжих цвітів в воді, котрі щира мати там поставила, знаючи його чувство до них. Ціла кімната робила вражіння тихої, спокійної пристани, а він так надавався до того фону у своїй довгій чорній одежі, з своїми темними сумними очима.

Тепер стояв о. Богдан в своїй тихій кімнатці й тримав лист гарної жінки в руках.

Деякі жінки суть немилосердні, як вступають у тихе, ще нетикане життя. На світі є багато миру, спокою, особливо в кімнатах, жиючих духовим життям мужчин. А серце тих жінок не вздрігнеться на вид того спокою, котрий вони для хвилевої примхи хочуть заколотити. Бо що їм, вони не мають серця, вони полюблять на хвилю, а знищать через те цілий мир, ціле щастє другої людини. З самолюбства, щоби собі нудні хвилі

уприємнити, розбуджують вони горяче чуття в спокійних серцях, а як те серце пічне суєтитися та не може свого давного спокою найти, тоді вони відходять, полишаючи його собі самому.

Так вступила Віра в тихе жите священника. Він зложив свої рожі на жертвеннику любви для людськості, а терне не тиснуло його. Тепер же вступила краса в його життє, краса – тота соперничка вічної правди і вимагала від него тих білих, невинних, пожертвованих рож. Як не раз, так і тепер закрила правда свою тернем укороновану голову й почала поволи від нерішучого віддалюватися. Його душа хотіла йти за нею, але слабе серце бажало при красі остатися. Він не знав, що він любить її. Він не думав нічо, лиш те, що вона спустошуючо в його життє зайшла.

Він не думав над тим, що він зможе колись жінку любити, але він думав спочатку, що мусить уникати її, потім, що не сміє шукати її, а наонець учув несказану радість, як получив її лист: видіти її як священник.

Як він, як священник, зійдеться з нею, як його уста лиш про вічну правду говорити будуть, що може йому статися? Він був слугою Божим і не боявся нічого.

Так він думав і не вірив, що любить її...

* * *

В лісі є сто відтінків ріжних барв. Від кроваво-червоного листка до біло-жовтої трави. Від вогкозеленого моху до темно-синього дзвінка. Від безбарвного, ясного лісного потічка до темно-чорного здеревілого пня. Ліс є для воздуха те, що дно моря для води.

І все те жиє подвійно, а не для себе, але для вас. Нам каже жерело своїм таємничим шепотом, аби ми старалися бути щасливими. Нас потішає шелест дерев у нашій смутку. Нам усміхається ясне сонце, кажучи, що нема такого гріху, котрого корінь сидів би в серцю. Ах, який добрий Бог у лісі, як ми без вини.

А вночі, як місяць все у свою таємничу біду барву вбере, тоді здається нам найдалше місце так близьким – лиш як ми без вини.

Місто, вузькі, брудні улиці не мають ніколи впливу на людську душу, а ліс є божим даром для доброго, а карою для злого.

Виною обтяжене серце не болить ніде так дуже, як у лісі, чи в сонцем освіченім, чи в місяцем оповитім...

Се знав Богдан. У лісі находив він завше рівновагу своєї душі, у лісі ступав Бог при його боці, в лісі смів він із тою гарною, блискучою жінкою зійтися. Але він не думав, що її любить.

По дорозі до ліса переходив Богдан попри кузню; задимлені ковалі били жваво молотами, і йому було від того добре. Йому здавалося, що він через цілий тиждень працював з ними, затримуючи себе гідним на неділю, день Божий. Се були приятелі, для котрих він скарби любви на-громадив, на день суботний. А якийсь старий чоловік відійшов до него і

поцілував його в руку. Богданови зробилося любо на серці. Тут було його місце, для сих людей він працював, нічо його в сій праці не здержить...

А потім зачався ліс, і священник здибав гарну жінку під деревами, що колисалися від свіжого подуву осінного вітру. Вони привіталися. Вона чула сьогодні перший раз, що він був священником, що їх ділило щось невимовного від себе. Чого вона прийшла? Сповідатися! Рум'янець сти-ду перебіг по її лиці, як згадала, що вона сего яко підступу вживала, щоби зійтися із ним.

Ішли вузькою, засипаною листем дорогою і розмовляли із собою. Він запитав, чому вона із своїм мужем розводиться. Поспитав про се перший раз. Вона глянула на него. Вона була сьогодні така чудового гар-на!

«Чи мало жінок розводиться із своїми мужами», – відповіла, омина-ючи його питання. «Чи на те побираються, щоби потім розводитися? – питає він. – І чому?»

Вона не знала, що відповісти йому, і усміхалася якось безпомічно.

«Отче, ви не знаєте супружества...»

«Я знаю супружество, яким воно повинно бути», – відповів він по-важно.

«Се мусить бути якесь ідеальне супружество», – сказала вона на-смішливо, – й мені дивно, що, як ви його знаєте, ви вже давно не бажали бути жонатим».

Вона мусіла се сказати, вона поведувалася вражіннем хвилі.

«Я не смію женитися», – відповів він так тихо, спокійно.

«А правда. Але целібат мусить бути...»

«Що?»

Вона застановилася. Нараз подумала, що їй вільно все сказати, й докінчила фразу: «мусить бути неприємним, як супружеське життє щас-тем здається. Якби ви сьогодні виступили з священства й на іншу віру перейшли, то ми могли би пібратися, як я дістану розвід! Наприклад...»

Він видивився на неї переляканими очима. Потім сказав понуро:

«Так. Але тоді був би я безхарактерний, заслугував би на погорду, а ви...»

«А я?..»

«А ви мали би се на сумлінню...»

«О!»

«Чи ви справді в нічо не вірите?»

«Вірю, але не в безженність».

«Видите, я належу тепер до людськості, до ближніх, а яко ваш муж належав бим вперед до жінки, до дітей і аж нарешті до потребуемого потіхи ближнього. Безженним священником повинен бути лиш дозрілий, певний себе мужчина, що навчився погорджати світом і звернувся до Бога, а не хлопець, котрого кождий подув може захитати».

«А якби ви тепер полюбили?»

Він став і подивився на неї. Часом був Бог у ній, що з його очей пробивався, з його душі говорив: «Кожний добрий, правий чоловік має відвагу самому щастю з дороги уступитися, як се вимагає його ціль життя», – сказав поважно, щиро, кріпко.

«Чому, ви скажете для Бога...»

«О, Бог є всім, я вірю в се, але скажіть мені, чому?..»

«Чому, з туги за добрим».

Вона стояла перед ним, побіджена його словами, його повагою, його тихим, спокійним голосом, його знеслими думками, і ще раз підоймилася в ній упертість, вона хотіла видерти собі його у Бога.

«Ні, ні, ні, скажіть мені причину того вічного самовідречення, того замирання в життю...»

Він зложив руки на груди, де його серце під напливом стільки краси важко почало битися. І його душа трималася хреста, дивилася на минувше тихе, спокійне життя.

«Причина чому: «Боже, не дай нам вини допуститися!» Се причина. Чи маю все згубити, цілий світ через одно єство? Покору заміняти за самолюбство? Я не був ще ніколи такий самолюбивий, щоби лиш одну істоту любити; світ цілий, всі бідні, нещасливі були цілю моєї туги. Чи маю повитати сей тихо западаючий вечір признанням ся до вини? Моя мати, що мене обожає, моє звання, що мене тішить, теперішність, де я працюю, будучність, котру я сподіваюся, – се все мало би не бути, тому що я лиш про одно єство думав би і тому весь світ підчинив би. Одно єство і світ цілий!

«Але те єство тримаєте в своїх обіймах, а світ?..»

«У моїм серцю».

«У вашім серцю не маєте ви нічого. Ви ніколи не любили, ви не чоловік, не сотворіне, не мужчина; я не знаю, що ви. Я знаю лиш те, що ви для мене фальшивим тоном – або найвищою гармонією. Я вклякаю перед вами, о не відходіть. Я складаю свої руки. Видите ви сонце, чуєте спів пташок, отже небо над нами ще не запалося, не придавило нас; ми десь в близькості Бога. Я хтіла вам сповідатися... Я се чиню... Ні... Послухайте мій гріх, мою гордість, мою чесність, моє щастє, мою розпуку – я не знаю, як се назвати: я люблю вас...»

Вона була така чудово гарна, як так перед ним на колінах лежала, і він чув, як цілий світ округ него крутиться; він не видів нічого, не знав нічого, лише вічність сеї хвилі. Він пізнав, що любить її, але знав зарозом, що він не сміє спроневеритися свому дитинству, своїм змаганням, своєму Богови. Правда віра – то так, як дитина, але попри ту дитину перелізає й гадина покійно. «Боже, поможи мені», – сказав із сльозами в голосі. «Боже, поможи мені, але я вас также люблю». Потім найшов на него тихий спокій, як по бурі наступає тишина. Він відвернувся, а як вона

здоймила голову, його вже не було... Вона знала, що він не вернеться вже ніколи...

Віра оперла голову о старий пень і так сиділа, не думаючи над нічим. Світові люди не думають ніколи, як сидять коло коханого трупа. Вони плачуть при ліжку його болізни, вони встікаються⁹ під жорстокостію людей, але коло трупа невіртованого, невіджалуваного не думають вже нічого. Руїни їх життя падуть на них безмилосердно, а вони не мають настільки моральної сили, щоби їх затримати. Вони мають відвагу лиш у щастю, а як нещастє до них завітає, то тратять голову і не вміють дати собі ради.

Так сиділа Віра довго, довго. Вже й вечер почав спускати свої тіни на сей падол¹⁰ плачу, а вона все сиділа, не ворушаючися. Нарешті встала. Її лице було зарівно гарне, як перед тим, лиш в очах пробивалося щось чужого, щось такого, чого не було ще ніколи в тих веселих, повних духа і життя очах.

Ліниво поволіклася додому. Всі її рухи були такі умучені, як у людини, що перебула довгу, тяжку слабість.

Надворі вже добре смерклося, як Віра прийшла додому. Вона пішла до своєї кімнати і замкнулася на ключ. Її думки плуталися, вона не могла їх ще зібрати і лиш від часу до часу пробивалася у ній свідомість, що вона дуже, дуже нещаслива. І разом із тим сунулися думки до її голови, що се мусить бути чимсь дуже гарним мати ціль життя, триматися, жити для повинностей і бути тим усім так перенятим, щоб відкинути від себе особисте щастє, не бажати його, а чути ся вже тим задоволеним, що можеть ся другим помагати. Її дух, що так довго був бездільним, вхопився сих думок, почав їх розвивати. Так се було гарно. І так робив о. Богдан. Він любив її, але місію свого життя любив ще більше, бо не хотів відречися її, хоть при тім виборі морально терпів, се вона знала, бо виділа його борбу, його ваганне. Але в него була взнесла душа, він був місією свого життя так перенятій, що міг всего зречися, а все лишалося йому внутрішнє задоволенне, тому що не піддався злому, не збочив з правої дороги. Тота свідомість мусіла додавати йому сили зносити терпінне, тота свідомість вносила його понад людськість, а зближала до Бога. Він був і в своїх терпіннях щасливий. А вона? Де вона найде потіху, де її серце заспокоїть ся, коли вона не знала самовідречення. Вона сего не знала, бо кожде її найменше бажанне все сповнювалося. Вона вимагала багато від свого окруження, не думаючи навіть, що се комусь трудности справляє їй догодити... Вона бавилася людськими чувствами, незважаючи на те, що се може завдати комусь біль. Ні, вона сего ніколи не думала, бо ставила свою особу найвище, свою вигоду за все. Їй здавалося дотепер, що життє є на те, щоби бавитися, уживати світа. І лиш для забави, лиш щоби догодити своїм примхам почала вона взносити з Богданом, хоть

9 Шаленіють

10 Долину

доктор Вольський казав їй тоді не пхатися в чуже життя, не нівечити його. Та вона не послухала його, бо новість ситуації приманювала її. Що при тій забавці міг спокій людини потерпіти, не застановляло її. Коли тут наспіла її кара, вона зловилася в своїх власних сітях, бо, побіджена його характером, його мужністю, почувла до него правдиву любов. Вона любила його. Любила, бо він був тим ідеалом, котрого вона слухала, за котрим уганяючи, так багато блудів поповнила. Її любов була пристрасна, горяча, може, тому так мучила її, що не виділа для себе ніякої надії.

Вона була безнадійна – ся любов, що заволоділа нею, мов буря морем. Він сказав їй, що любить її, але сказав також, що має настільки сили, щоби не дати сему чувству заволодіти собою. Вона упокорилася перед ним, сама призналася в тім, що його любить, а він показав їй хрест, за котрим він має ступати і котрого ніколи не відступить. Вона хотіла устелити йому жите рожами, але він волів терне, хочь воно кололо його, хочь витискало кров із серця. Він волів його, бо рожі не згоджувалися з змаганнями його життя. І їй здавалося, що се було правдою, що він сказав, що причиною його твердості є віра і впливаюча з тої охота до доброго. Він вірив з таким запалом, як мала дитина, і тому мав силу творити добре, а задля того доброго відречися всего. Щасливий той, хто вірить, бо там находить потіху, відраду. А вона? Для неї й ся дорога була замкнена. Веселе, повне розривок життя забило в її душі первісну, щиру, уповаючу віру, а лишило пустку. Вона ходила до церкви і молилася задля звичаю, але не чула ніколи в своїй душі того солодкого спокою, тої великої втіхи, як се бачила не раз в побіжних людей. Коби вона могла тепер з покорою приймати удари судьби, коби могла почути голос вічної правди в своїй душі, о, тоді знайшла б вона пільгу, тоді не нуртувало б таке горе цілим її еством. Чи для неї нема справді ніде потіхи, чи мусить вона вічно носити сей біль серці?

Вона силувалася не думати, забути про свої горе, про свої сумніви, про все... Та не могла. Думки снувалися одна за другою, добувалися до серця, тривожили ум, наповняли душу розпукою... Їй схотілось забути теперішність, перейти в минувшість, але що ж вона там находила? Нічо, лиш нерозірване пасмо свого самолюбства, котре руководило всіма її ділами. Чи була вона доброю донькою чи доброю жінкою? Вона вимагала повинности обов'язків зглядом себе, але не мала їх зглядом других. Вона казала, що батько та муж не розуміють її, але чи старалася вона коли, щоби з ними порозумітися? Вона йшла своєю дорогою, поводуючись вражіннями хвилі, і аж тепер, як стала над пропастию розпуки, застановилася над собою і над своїм життям. І їй здавалося, що життя, яке вона дотепер провадила, не було нічо варте, бо чи чулася вона в тих вічних погонях за розривками щасливою? Ні, тисяч раз ні. Вона шукала всюди забави, щоби тоту пустку, яка в її душу зів'яла, заглушити. Шукала щастя, якогось незнаного щастя, а не знала, що треба своє внішне жите з внутрішнім в гармонію ввести, і вже є початок задоволення, за-

даток щастя. Сего всего вона не знала, аж він навчив її думати, навчив її, що є ще щось іншого в життю, поза свої приємности, що жертвувати себе для добра других є багато вищою цілю, як догоджувати своїм забаганкам. Любов до него застала її подумати над своїм дотеперішнім життям, і воно здавалося їй таке повне облуди самої себе і других людей, що вона аж стряслася на його спомин. І їй хотілося стати ліпшою, гіднішою, йому подібнішою. Їй хотілося показати йому, що корінь добра в ній ще не завмер, що любов до него зробила її доступнішою для доброго, що очистила її серце, взнесла її душу. Що вона не поводитьсь тепер хвилевими вражіннями, але думає, відчуває, як правдива жінка. О, вона виборє собі терпінням спокій, а як стане іншою, ліпшою людиною, тоді скаже йому, що се його заслуга, що він збудив в ній чуття до добра. Він казав, що правдива любов готова на всякі жертви, вона запитає його, яку жертву має вона принести, щоби заслужити собі на його поважання. Вона все, все зробить, бо хоче бути доброю, доброю й вірною...

Переможена зворушенням, заллялася гарячими сльозами. Ті сльози обмивали з неї все самолюбство, ублагороднювали її душу, очищували серце... Вона чулася тепер зв'язаною з тими бідними, нещасливими, про котрих він говорив, бо й вона плакала, бо й і її серцю сиділо горе, жаль... І аж тепер вона почула, як то тяжко, як жалісно бути самотньому, зжуреному, збудженому і не мати потіхи, розради... І тепер вона піймила, що задача потішати тих бідних є висока, взнесла. І їй стало дивно, як то вона тепер людське горе піймає, розуміє, а вперед було те все для неї замкненою книжкою. Ах, вона любила і терпіла, а через сі два чинники виборолася її душа з темноти, взяла верх над її самолюбством і зробила її для всего зрозумілою...

* * *

О. Богдан відправив власне Службу Божу і хотів вже йти додому. Перед церквою зайшла йому дорогу Віра. Він збентежився, але лиш на хвилику, потім скинув чемно капелюх й хотів попри неї перейти. Але вона затримала його. З її очей пробивалася така покора, така щирість, як вона просила його, щоби він порадив їй, як вона має тепер уладити своє життя.

Він подивився на неї. Його лице стало біле, як полотно, руки судорожно дрожали, а уста виговорили спокійно:

«Вернутися назад до свого мужа і старатися бути щасливою».

«Я... я... піду за вашими словами, сповню вашу волю», – відповіла Віра, і нім він міг се заборонити, поцілувала його в руку. Він почув дотик її горячих уст, а, відтягнувши руку, увидів на ній дві блискучі кроплі...

Він згадує сю хвилю як найкращу й найтяжчу у своїм життю, бо в ній осягнув перемогу над самим собою, не вагаючися при виборі межі рожами а тернем...

6 марця 1901